

Sheikh Mohammad Hassan Vakili

آیا ملاصدرا زنان را حیوان می داند؟

تاریخ انتشار: شنبه ۱۰ رجب ۱۴۳۵

هو العالِم

حیوان در زبان عامیانه به معنای جانداران غیر از انسان است، ولی در اصطلاح علوم عقلی به معنای هر جاندار متحرک می‌باشد.. مرحوم ملاصدرا نیز در سرتاسر اسفار از همین اصطلاح استفاده می‌نمایند و انسان را حیوان ناطق می‌نامند و مکرراً در اسفار با تعابیری چون «الانسان و سائر الحيوانات» برخورد می‌کنیم. پس ریشه‌ی تحریف معنوی کلام ایشان این است که مخالفان با این اصطلاح ساده ناآشنا بوده اند.

آیا ملاصدرا زنان را حیوان می‌داند؟

یکی از شبهات عجیبی که چندی است دربارهٔ مرحوم صدرالمتألهین مطرح شده این است که وی زنان را انسان نمی‌داند و حیوان می‌شمرد. مخالفان با این مطلب نیز سعی در پائین آوردن مقام و منزلت علمی صدرالمتألهین نموده و ادعا می‌کنند که سخنان وی قابل اعتماد نیست. یکی از ایشان در فرازی می‌گوید:

«تأسف بار اینکه ملاصدرا در اسفار به طور صریح زنان را جزء حیوانات دانسته است. آیا این نیز از همان مطالب بلند و دقیق فلسفه است که هیچ خدش‌های نمی‌توان به آن وارد ساخت؟»

و سپس عبارت ملاصدرا را آورده و در پایان نوشته‌است:

«آیا کسانی که در رابطه با مسائل ساده و محسوس چنین سخن می‌گویند می‌توان به نظرات آنها در معقولات اعتماد نمود.» [۱]

پاسخ:

سزاوار است اول عین عبارت ملاصدرا را بیاوریم و سپس به بررسی آن بپردازیم. ایشان در جلد هفت اسفار در فصل چهارده از موقف ثامن که در بیان عنایت الهی در خلقت زمین و منافع آن است و بر اساس آیات قرآن کریم یک به یک حکمت‌های خلق زمین را بیان می‌کند (الفصل «۱۴» فی عنایتہ تعالی فی خلق الأرض و ما علیها لینتفع بها الإنسان)، می‌فرماید:

«و منها تولد الحيوانات المختلفة؛ وَ بَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ* بعضها للأكل وَ الْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَ مَنَافِعٌ وَ مِنْهَا تَأْكُلُونَ وَ بعضها للركوب وَ الزينة وَ الْحَيْلَ وَ الْغِيَالَ وَ الْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَ زِينَةً وَ بعضها للحمل وَ تَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرؤُفٌ رَحِيمٌ وَ بعضها للتجمل وَ الراحة وَ لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تَرِيحُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ وَ بعضها للنكاح وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَ بعضها للملابس وَ البيت وَ الْأَثَاثَ وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَ يَوْمَ إِقَامَتِكُمْ- وَ مِنْ أَصْوَافِهَا وَ أَوْبَارِهَا وَ أَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَ مَتَاعًا إِلَى حِينٍ.» [۲]

آنچه موجب سوء برداشت مخالفین عرفان و حکمت گشته این فقره از عبارت است: «و بعضها للنکاح و اللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا» (= خداوند برخی از حیوانات را جهت نکاح آفرید؛ چنانکه در آیه شریفه می‌فرماید: وَ اللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا خداوند برای شما از خودتان همسرانی قرار داد).

مخالفین چنان پنداشته‌اند که از این عبارت استفاده می‌شود که مرحوم ملاصدرا زنان را از دائره‌ی انسان‌ها خارج دانسته و آنها را حیواناتی می‌شمارد که به خاطر انسان‌ها (یعنی مردان) خلق شده‌اند. ولی آیا واقعاً این عبارت چنین می‌گوید؟

هر کس که آشنائی ابتدائی با علوم اسلامی داشته باشد و مثلاً کتاب جامع المقدمات را خوانده باشد می‌داند در اصطلاح منطق و حکمت، حیوان به معنای «جسم نامی حسّاس متحرک بالاراده» است و به این اصطلاح همه انسان‌ها چه زن و چه مرد حیوان می‌باشند و همه طلبّ پایه اول در حوزه می‌دانند تعریف انسان در علم منطق «حیوان ناطق» است.

حیوان در فارسی عامیانه به معنای جانداران متحرک غیر از انسان است، ولی در اصطلاح علوم عقلی و بلکه در زیست‌شناسی به معنای جاندار متحرک می‌باشد و اختصاصی به غیر انسان ندارد و لذا منطقیان حیوان را جنس و انسان را نوعی در تحت آن می‌شمارند.

مرحوم ملاصدرا نیز در سرتاسر اسفار از همین اصطلاح استفاده می‌نمایند و انسان را حیوان ناطق و دیگر حیوانات را «حیوان عجم» یا «حیوان صامت» می‌نامند و مکرراً در اسفار با تعبیری چون «الانسان و سائر الحیوانات» یا «الانسان و غیره من الحیوانات» برخورد می‌کنیم.

پس ریشه‌ی تحریف معنوی کلام صدرالمتألهین این است که مخالفان با این اصطلاح ساده ناآشنا بوده و نفهمیده‌اند که اگر زنان را در فلسفه جزء حیوانات بشمارند بدین معناست که زنان نیز همچون مردان موجوداتی جاندار و متحرک می‌باشند.

مرحوم ملاصدرا در عباراتی که گذشت فقط در مقام تفسیر برخی از آیات قرآن است که می‌فرماید یکی از نعمت‌های خداوند آنست که برای هر انسانی زوجی از جنس خودش از موجودات جاندار و متحرک (از حیوانات) خلق نموده است؛ پس یکی از منافع زمین خلقت حیواناتی است که در زواج و نکاح مفید می‌باشند.

چنانکه روشن است در این عبارت ملاصدرا هیچ صحبتی از زنان به میان نیامده است و به اطلاق خود هم شامل خلقت مردان برای زنان و هم شامل خلقت زنان برای مردان می‌شود و خلقت هر یک (که هر دو نیز از به اصطلاح فلسفی از حیوانات می‌باشند) نعمتی برای دیگری است.

باری بی‌دقتی‌ها و بی‌تقوائی‌های مخالفان عرفان و حکمت همواره سبب سوء برداشت‌های عجیبی از کلمات بزرگان شده و موجب گردیده که خود و دیگران را از فیض کلمات دربار بزرگان محروم نمایند تا جائیکه نویسنده مزبور به جهت تفکیک‌نکردن بین حیوان به معنای منطقی و حیوان به معنای متداول در فارسی، تهمتی بزرگ به مرحوم ملاصدرا زده و ادعا کرده ملاصدرا به طور صریح زنان را از حیوانات می‌شمارد.

تحقیقی بیشتر

آیه‌ای که ملاصدرا بدان استناد جستند آیه‌ی ۷۲ از سوره مبارکه نحل است که اصل آن چنین است:

«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَ حَفَدَةً وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ»

نظیر این مضمون در آیات دیگری نیز آمده است؛ مانند:

«وَ مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ [۳]»

«فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَ مِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الشُّورَى آیه ۱۱»

بعید نیست که گفته شود این آیات اطلاق دارد و چنانکه دلالت بر این دارد که خداوند زنان را برای مردان خلق نموده، دلالت دارد که مردان را نیز به عنوان نعمتی برای زنان خلق فرموده است. ولی برخی از مفسرین مخاطب آیه را فقط مردان دانسته‌اند و چنین فهمیده‌اند که علت غائی خلقت زنان، مردان می‌باشند و در نتیجه می‌توان فهمید که مقام مردان اشرف از زنان است و حیوانات صامت و نیز برخی از حیوانات ناطق (زنان) همگی برای مردان خلق گردیده‌اند.

مرحوم طبرسی در تفسیر آیه در مجمع می‌فرماید: «أى جعل لكم من جنسكم و من الذين تلدونهم نساء جعلهن أزواجا لكم لتسكنوا إليهن و تأنسوا بهن» [۴]

همین مضمون در برخی روایات نیز آمده است. [۵] مانند آنچه شیخ صدوق در علل و امالی روایت می‌کند:

«عن ماجيلويه عن عمه عن البرقي عن علي بن الحسين البرقي عن عبد الله بن جبلة عن معاوية بن عمار عن الحسن بن عبد الله عن أبيه عن جده الحسن بن علي ع قال جاء نفر من اليهود إلى رسول الله ص فسأله عن مسائل فكان فيما سأله أخبرني ما فضل الرجال على النساء قال النبي ص كفضل السماء على الأرض أو كفضل الماء على الأرض فبالماء تحيا الأرض و بالرجال تحيا النساء لو لا الرجال ما خلق النساء لقول الله عز و جل الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض قال اليهودي لأى شيء كان هكذا قال النبي ص خلق الله عز و جل آدم من طين و من فضله و بقیته خلقت حواء و أول من أطاع النساء آدم فأنزله الله من الجنة و قد بین فضل الرجال على النساء فى الدنيا أ لا ترى إلى النساء كيف يحضن و لا يمكنهن العبادة من القذارة و الرجال لا يصيبهن شيء من الطمث قال اليهودي صدقت يا محمد» [۶]

این مسأله سبب شده که مرحوم حاج ملاهادی نیز در حاشیه اسفار عبارت ملاصدرا را از اطلاقش خارج نموده و بر طبق این حدیث شریف چنین بفرماید:

«فی إدراجها فی سلک الحيوانات إيماء لطيف إلى أن النساء لضعف عقولهن و جمودهن على إدراك الجزئيات و رغبتهن إلى زخارف الدنيا كدن أن يلتحقن بالحيوانات الصامته حقا و صدقا أغلبهن سيرتهن الدواب و لكن كسأهن صورة الإنسان لئلا يشمئز عن صحبتهن و يرغب في نكاحهن و من هنا غلب في شرعنا المطهر جانب الرجال و سلطهم عليهن في كثير من الأحكام كالطلاق و النشوز و إدخال الضرر على الضرر و غير ذلك خلافا لبعض الأديان في بعض الأحكام فأين السها من البيضاء»

در این عبارت مرحوم حاجی زنان را مخلوق برای مردان شمرده است و چنانکه در روایات آمده است فرموده در میان حیوانات ناطق (انسان‌ها) درجه‌ی زنان پائین‌تر از مردان بوده و به حیوانات صامت از مردان نزدیک‌ترند با این همه وی نیز - گرچه شاید عبارتش خالی از مبالغه نباشد - ابدأً زنان را از حیوانات صامت به شمار نیاورده است چنانکه مخالفان عرفان به وی نسبت داده‌اند.